ڕەكەوتن واتە درەژدان بە دەسەڵآتي داسەثەنەرانەي ناديموكراسي

شاخەوان شۆرش

ديموكراسيەت بەواتا زۆر سادەكەي واتە فەرمانڕەوايي خەڵك. بەو ثييية لەهەر شوەنەكدا خەڵك دەسەڵآتي نەبێ و كاريطەري لەسەر بريارداان نەبێت, ئەوا ديموكراسيەتيش لەو شوەنەدا بووني نييية. لەستاتەكدا كە ثەشتر ديموكراسي نەبووبێ و هەوڵي ديموكراسيكردني بدرێت, بەڤۆناغەكدا ڕەت دەبێت كە بەڤۆناي ترانسيشيۆن ناسراوە, واتە ڤۆناغەك كەتيايدا سيستەمي ڕامياري ڕابردوو وردە وردە لادەبردرێت و لەجەطايدا سيستەمەكي ديموكراسي دادەنرێت. ئەوەش واتە هەرضي دامەزراو, ڕەكخراو و يەكەي ثشوو هەن دەطۆردرێن بۆ دامەزراو, ڕەكخراو و يەكەي ئازاد و ديموكراسيانە, بەشوەيەك كەتيايدا و لەڕەطايانەوە خەڵك و تاكەكاني كۆمەڵطە ثيادەي دەسەڵآتيان دەكەن و بريارياان بەشوەيەك لەشوەكان دەكەوێتە دەست, بە مەجۆرە دروستكردني ميكانيزمي ثرۆسەي ديموكراتيزەكردن. لەئەنجامدا طۆريني سيستەمي داسەثەنەرانە و ئاوتۆريتاريانە يا ديكتاتۆريانەي دەسەڵآت بۆ سيستەمێك كە خەڵك لەميانەيدا نوەنەراني خۆياني تەدا هەڵدەبژێرن و دەسەڵآت دەدەنە لايەنەكي براوەي هەڵبژاردن. طەر هاتوو ئەو ثرۆسەي هەڵبژاردنە ضەند جارێك ئاشتيانە دووبارەبووەوە و دەسەڵآت ئاشتيانە ثەشبركێ لەسەركرا و طۆڕدرا, ئەوا ئەوسا دەتوانرێت بطوترێت كەوا لەو كۆمەڵطەيەدا سيستەمي ديموكراسي شوەني سيستەمي ناديموكراسي ثەشووي طرتۆتەوە و بەمشوەية ديموكراسيەت لەئارادايە. دەسەڵآت بەرەوەبردن لە كۆمەڵطەيەكي ديموكراسيانەدا واتاي بەستني كۆنتراكتێكي كۆمەڵآيەتية (لەضوارضوەي ميكانيزمێكي سيستەماتيكي و ثرۆطرامكراو) لەنەوان خەڵك و نوەنەرە هەڵبژێردراوەكاندا, بەجۆرێك كەوا خەڵك دەنط بەنوەنەرانێك دەدەن, بەمەرجێك دەبێ ئەوانيش لەئاستي بەرذەوەنديەكان و داخوازيەكاني خەڵك و كۆمەڵطەكەدا بن. خۆ ئەطەرهاتوو نوەنەران لەو ڕەكەوتنە لاياندا, ئەوا ئەڕەطەي ثەرلەمانەوە لادەدرێن, يا لەهەڵبژاردني داهاتوودا سزا دەدرێن و هەڵنابژێردرێنەوە. ئەطەر لادانەكە مەترسيدار بێت ئەوا ثەرلەمان يا كۆمەڵطە مافي ئەوەي هەية هەڵيانوەشێنێتەوە يا بەهێز توريان هەڵدات.

وەكو ئاشكراية ئەو ثرۆسەية لەكوردستاندا كەوەكو ستاتێكي ديفاكتۆ و سەربەخۆ بۆ ماوەي 13 ساڵ بووني هەبووە, وانەبووە و ڕووينەداوە. لەكوردستاندا بەڕەوەبردن لەسەر بنضينەي ڕەكەوتني كۆمەڵطە نييية, واتە خەڵك ديموكراسيانە و ئازادانە نوەنەراني خۆي هەڵنەبژاردووە و دەسەڵآتداراني هەڵنەبژاردووە و ثەرلەمانيش ڕۆڵي ئاسەوانيەتي طەلي بەسەر دەسەڵآتدارانەوە نييية. دەسەڵآتدارانيش وابەستەي هيچ ڕەكەوتنێك لەطەڵ خەڵك نين و ئەوان مەترسي هەڵبژاردنيان نييية, ضونكە ئەوان خۆيان دەسەڵآتن, لەسەرووي ياسا و ثەرلەمان و طەلدان. بۆنموونە يەكێ لەو دياردانەي نەبووني ئەو كۆنتراكتە, ثارتي دەسەڵآتدار بەثەويستي نازانێت ثرۆطرامي ئامانجەماني خۆي بەخەڵك ثيشان بدات و ثرۆثاطەندەيان بۆ بكات, تاوا لە دەنطدەران بكات دەنطيان ثبدەن و هەڵيانبژێرن. ضونكە ئەو نايەوێت و بەثەويستي نازانێت هەڵبژاردن بكات و خۆي بە كۆتراكتێك كەسنوري بۆ دادەنێت و ئەركي دەخاتە سەر, وابەستە بكات. بەهەمان شوەو, دەسەڵآتداراني كورد لەلايەن خۆيانەوە بريارى ضارەنووسساز يەكلادەكەنەوە و بەثەويستي نازانن بۆ طەل يا ثەرلەمان بطەڕێنەوە.

تەمەني ديموكراسيەت لەكوردستان ئەطەر بووني لەسەردەمێكدا هەبووبێت, ئەوا لە هەڵبژاردني 1992 دا بۆ ماوەيەكي زۆر كورت هاتەكايەوە, بەڵآم دواي ضەند رۆژ و يا ضەند هەفتەيەك بەڕەكەوتني ففتي ففتي يەكێتي و ثارتي لەطۆڕنرا. واتە لە ڤۆناغي سەرەتايي ترانسيشيۆندا يەكەم هەنطاوي بۆنرا, بەڵآم بەداخەوە نەيتواني هەناسەي ثەويست بدات و هەرزوو كۆتايي ثێهێنرا. لەساڵي 92 دا ئەنجامي هەڵبژاردن لەلايەن لايەني دۆڕاوەوە ثەسند نەكرا و هەرەشەي شەڕي ناوخۆ هاتەكايەوە, ئەنجام ڕەكەوتنێك كرا كە لەڕاستيدا لە قوتي هيچ عەقارێكدا بووني نييية لەهي كورددا نەبێت. ئەوەش لەبەر ئەوە بوو مەنتالي دەسەڵآتداراني كورد ئەوسا ئەوەنەبوو بتوانێ ئەنجامي هەڵبژاردن ثەسند بكات, واتە ئەوان نەيانتواني ثەسندي ثرەنسيثەكاني ديموكراسيەت بكەن و بضنەناو سيستەمەكەوە, بە مەجۆرە هەر لەبەرايیدا ڕەتيانكردەوە. ديارة ڕەكەوتنەكەش سەري نەطرت و شەڕي ناوخۆ هەزاران مرۆطي كوردي كردە قوربانى خۆي.

ئێستا دواي دوازدەساڵ, بەر لەوەي هەڵبژاردن بكرێت, وەكو دێتمان دواي ضەندين طفتوطۆ و كۆبوونەوەي داخراو لە نەوان هەردوو ثارتي دەسەڵآتداردا ڕەكەوتنێك مۆركرا. ئەمجارەيان لەجياتي ففتي ففتي, 41 بە 41 ـە و هەندێ كورسي

ئەرلەمانیان داوەتە خەڵکەکەی دیکە, بە مەجۆرە ئەوەی دەسەڵاتی هەیە و دەیبەست هەر خۆیانن, ئەوە ئەش ئەوەی طەل بدەس و بریاری خۆی بدات. واتە دیسان ئەوان ئاشقولیان لە خەڵك طرت, ئامادە نەبوون طوصبدەنە طەل و خۆیان ملکەضی رەکەوتنەکی کۆمەڵایەتی کۆمەڵطە بکەن. ئەوە بەڵطەی ئەوەیە کەوا دەسەڵاتداراني کورد یا بەرئرساني ئارتە دەسەڵاتدارەکاني یەکەتي و ئارتي, هەشتا طیرۆدەي دەستي کەڵتوري داسەئەنەرانە و نادیموکراسیانەي ئەشوون و ئەستاش وەکو دوازدە ساڵ لەمەوبەر بۆ ئەسندکردني نۆرم و ئرەنسیئە دیموکراسیەکان ئامادە نین. مەنتالي ئەوان هەشتا نەطەیشتووەتە ئەو ئاستەي بتوانم سنورەکاني کەڵتوري داسەئەنەرانە ببەزەنم و ئەسندي طۆران و دیموکراتیزەکردن بکات. بیانووەکاني ئەوان هەرضي بەت ناتوانم ئەو راستیە رەتکاتەوە.

شایاني باسە ئەو رەکەوتنەي ئەوان و خۆئامادەکردنیان بۆ ئەو هەڵبذاردنەي کە ئەشوەخت ئەنجامي یەکلاکراوەتەوە, لەذەر طوشاري دەرەکي و ئرۆسەي دروستکردنەوەي ئەراقدا بووە. ئاشکرایە ئەوە هەشت ساڵە خەڵك داواي هەڵبذاردن لەوان دەکات, کەضي ئەوان ئامادەنەبوون ئەو داخوازیەي طەل جەبەجەم بکەن. ئەستاش ئەطەر ئەو طۆران و طوشارە دەرەکیە نەبوایە, طومان لەوەدا هەبوو ئامادەي هەڵبذاردن و یەکخستنەوەي باشور بوونایە (ئەستاش کارەکەیان سەقەتە و دیسان هەمان دابەشکردنەوەي دەسەڵاتي جارانە و یەکخستنەوەي باشور هەشتا مسۆطەر نییە). هەرضۆني بەت ئەوان بەطوصي طەلیان نەکرد و ئەوەي ئەستاش لەبەرخاتري طەل نییە, ئەوە لەبەر ئرۆسەي دروستکردنەوەي ستاتي ئەراق و دروستکردني ناسیۆني ئەراقە. بۆیە ئەو رەکەوتنەي ئەوان هەوڵکە بۆ بەهەزراطرتني خۆیان بۆ تەواوکردني ئرۆسەي بەئەراقیکردني کورد کە ئەوان تائەستا کاري زۆریان بۆي کردووە. بەواتایەکي دیکە و لە روانطەیەکي کوردستانیانەدا, ئەوە هەوڵي بەهەزراطرتني رەوتي بەئەراوەزکردني کورد و بە مەجۆرە بضوککردنەوە و بەکەڵتورکردني ناسیۆني کورد لەبۆتەي ناسیۆني ئەراقدایە. دیارە ئەوان لاري لە بەئەراقیکردني کورد ناکەن و شانازیش بەئەراقیەتي خۆیان دەکەن.

بارزاني و تاڵەباني بانطاشەي بەرذەوەندي طەل دەکەن و طوتیان ئەوە مذدەیە بۆ خەڵکي کوردستان. ئایا بەرذەوەندي طەل لەوەدایە و ضۆن؟ ئایا بەرذەوەندي طەل لە سیستەمي داسەئەنەرانەي نادیموکراسیانە دایە؟ لەبەرضي ئەوە بۆ طەل مذدەیە؟ کەس ئەوانەي وایانکردووە کە ئەو بارودۆخە بەوشەوەیە بکەوستەوە, طەل یا بارزاني و تاڵەباني؟ کەس ئەوانەي لەو ئارضەییە و دابەشکردنە بەرئرسیار و تاوانبارن؟ طەل یا بارزاني و تاڵەباني؟

بەرذەوەندي طەل شەرم لەکەس ناکات و لەکەسیش شاراوە نییە. بەرذەوەندي طەل لە بووني دەسەڵاتەکي هەڵبذەدراوي دیموکراسیانەي رەوا دایە. طەل بەرذەوەندي لەوەدایە, بەرئرسیاراني شەري ناوخۆ و دابەشکردني باشور بدرەنە دادطا, دوورخرەنەوە و نەتوانن جارەکیتر توخني دەسەڵات بکەونەوە. بەرذەوەندي طەل لەوەدایە, ناکۆکي و رابردوو کۆتایي ئەم بەسەرەت و ضیتر کەس بەبریار و میتۆدي داسەئەنەرانە, خۆي بە میري خەڵك نەزانەت. طەل بەرذەوەندي لەوەدایە وەکو طەلاني دیکەي ئازاد, ئیادەي ئرەنسیئە دیموکراسیەکان بکرەت و دەسەڵاتي خۆي تاقیکاتەوە. کە دەسەڵاتیش لەلایەن طەلەوە هەڵدەبذەردرەت, لەسەر ئەو دەسەڵاتە ئەرکە بەکار و فەرماني خۆي هەڵسەت. نەك خۆهەڵکەشان و مەنەتفرۆشتن بەسەر خەڵك, یا بەکارهەناني ساماني کۆمەڵطە بۆ خودي کەسان و خەزاني دەسەڵاتدار, ئارتي دەسەڵاتدار, خزم و دۆست و لایەنطرانیان.

بارزاني و تاڵەباني رەکەوتنەکەیان لەئەناوي راطرتني ئاشتي لەنەوان خۆیاندا کردووە, ئەوان رەکەوتنیان لەسەر بەرذەوەندي تایبەتي خۆیان کردووە. ئەوانن باشوري کوردستانیان دابەشکردووە, ئەوانن ناتوانن متمانە بەیەکتر بکەن و بارەکەیان طەیاندۆتە ئەرە. کە ئەوان دواي ضەندین کۆبوونەوە و مشتومر طەیشتوونەتە رەکەوتن, ئەوە دەستکەوتەکە یا مذدەیەکە بۆ خۆیان, کەوا لەلایەن خۆیانەوە رەوایەتي دابەشکردني دەسەڵاتیان بۆ خۆیان درەذکردۆتەوە.

بەڵام لەبەرضي زۆربەي خەڵکي باشور بەو رەکەوتنەي بارزاني و تاڵەباني دڵخۆشن[1]؟ ئایا ئەوان ئارەزووي هەڵبذاردنەکي ئازاد و رەوا ناکەن؟ ئایا ئەوان دذي ئیادەکردني دەسەڵاتي خۆیانن؟ ئایا ئەوان هیض دەربارەي دەسەڵاتي خۆیان دەزانن؟

دەکرەض وەڵامي ئەو ئرسیارانە بەطەڵەم شەوە بدرەنەوە و زۆر زیاتریش لەو کورتە وتارە هەڵدەطرەت. وەکو دەزانین, شەري ناوخۆي ضەندین ساڵي ئەو دوو بەرەبابە یا یەکەتي و ئارتي هەر لە 60 ـەکانەوە تا دواي 94, هەر هەموویان ماڵوەراني و نەهامەتي بۆ خەڵکي کوردستان بەدواوە بووە. جطەلەوەي هەزاران مرۆطي کوردي کردۆتە سوتەمەني, کۆمەڵي تووشي قەیراني ئابوري و کۆمەڵایەتي کوشندە کردووە. بە مەجۆرە دیاردەي یەکترکوذي وەکو دیاردەیەکي زۆر مەترسیدار هەمیشە لە ئاشتي و طوزەراني کۆمەڵطەي کوردستان هەرەشەیەکي طەورەیە. ئەو دیاردەیە زراوي خەڵکي کوردستاني بردووە و

[1] بەطوصرەي هەواڵەکان بۆنموونە سایتي ئەیامنەر زۆرینەي خەڵك بەو رەکەوتنە دڵخۆشن.

وايكردووة خةلك ئامادةبمت ثةسندي سيستةمي داسةثمنةرانة و دةسةلآتي ميرايةتي بكات. خةلك ثشتطيري هةر هةنطاوةك دةكات كة دموةزمةي كوردخؤري لة طةل دوورخاتةوة. ئةو دموةزمةية كة دروستي كردووة و ثةروةردةي كردووة؟ بمطومان ئةوان! طةل ديلي دةستي ئةو دموةزمة درندةية كراوة و زؤركوشندة ترسندراوة. خةلك بمئةوةي بةخؤيان بزانن ئةوةيان لمبووةتة ئامانج, كارةساتةكاني رابردوو و ئةو مةترسية ناضاريكردوون, راطرتني ئاشتي لةنموان يةكمتي و ثارتي لميان ببمتة ئامانج و جمطاي بةرذةوةندي نيشتيماني و ناسيوناليستانةي ئةوان بطرمتةوة. ئةوة ئامانجمكة ئةوان دروستيان كردووة و سةثاندوويانة, ئةوة ئامانجمكة ثارمزطاري بةرذةوةندية كاني ئةوان خؤيان دةكات. ئةوة ئامانجمكة كة بةهيض شموةيةك يةكم لةئامانجةكاني خةباتي كورد نةبووة, ضونكة لةبنضينةدا ئامانج نيية و تؤقاندن وةكو ئامانج دةمامكي كردووة. ضونكة ئةطةر كوردان لةنموان خؤياندا تةبا بن, ئةو دياردةية نة دةبمت و نة دةشتوانم طةل فريو بدات و شومني ئامانجي نةتةوايةتي لمبطرمتةوة. طومان لةوةدا نيية, طةل دذي ناكؤكي و شةري ناوخؤيية. شةري ناوخؤ مالوسراني طةلة. هةر ئةوةشة وايكردووة, راطرتني تةبايي دوولايةنة ركابةرةكةي كوردستان ببمتة ئامانجي طرنط و لةثمش. ئةوة بووةتةهؤي دووركةوتنةوة يا لة خراثترين باردا لةبيركردني ئامانجة راستةقينةكان. بةلآم طةل تاواني ضيية؟ كمن, كةوا لةسةثاندني ئةو مةترسيةي ناكؤكي تاوانبارن؟ بمطومان بارزاني و تالةباني.

لةلايةكي ديكة, خةلك كة تائمستا نازانم ديموكراسيةت ضيية و رةنطي ضؤنة, لةبةرضي ثةسندي شتمك نةكات كة بةلايةني كةم ئاشنايةتي لةطةلَيدا هةية. خةلك لةكوردستاندا كة هةرطيز ثيادةي دةسةلآتي خؤي نةكردووة و نازانم دةسةلآتي ئةو ضيية, ضؤن بتوانم لةو ياريةي بارزاني و تالةباني بطات؟ ضؤن بزانم, بووني ئةوان بؤ رةواية يا نارةواية؟ بؤيان روون نةكراوةتةوة, ئامانجي نةتةوايةتي ئةوان, هةروةها بةرذةوةندية نةتةوايةتيةكاني ئةوان ضين و ضؤن دةكرم ئةو بةرذةوةندياني بةدةست بمنرمن و ثارمزطاريان بكرمت. ئةو روونكردنةوة كةمانةي هةن بملايةنانة نين, مةبةستي راميارى لايةني دةسةلآتداريان لةثشتةوةية و طةلم بابةتي نةتةوةيي خؤيان لمنادرمت, ضونكة لةبةرذةوةندي ثارتي دةسةلآتداردا نين. ئةمة جطةلةوةي ثروثاطةندة و روونكردنةوة هةن, شموانةن و زيادةرؤيي و بةلارمدابردنيان تمدايةة. ئةو هةموو كؤبوونةوةية كرا, ضي بةخةلك طوترا؟ بؤنموونة خةلك هةن نازانن ئةو رمكةوتنةي بارزاني و تالةباني لةسةر ضي بووة. خةلك هةن بمئةوةي بزانن رمكةوتنةكة ضيية, دةلَمن "هةر ئةوان تةبا بن, ئمة هيضمان ناوةمت"!

بةكورتي, ئةو رمكةوتنةي بارزاني و تالةباني هةنطاوةكة دذي ثرةنسيثة ديموكراسيةكانة و درمذةدانة بةدةسةلآتي داسةثمنةرانةي يةكمتي و ثارتي لة باشور. ئةو رمكةوتنة رةتكردنةوةي طؤران بةرةو ديموكراسيةتة, بة مجؤرة رةتكردنةوةي دةسةلآتي خةلكة. ئةو رمكةوتنة رمزنةطرتنة لةهةلبذاردن و سوكايةتي كردنة بة دةنطدةران. ئةو رمكةوتنة بةهمزراطرتني خؤيانة بةمةبةستي درمذةدان بة رةوتي بةئمراقيكردني طةلي كوردستان. بةهةمان شموة, ئةو رمكةوتنة يارمةتيان دةدات, خؤيان لةسةرئمشةي ئةطةري بةهمزبووني لايةني هةلوومست جودا يا سةربةخؤخواز بثارمزن و بةمشموةية لة دروستكردنةوةي ئمراقدا كةس رَمطريان نابمت.

رمكةوت 2004.12.5